

Іаган Мялецій

ПРА ВЕРУ І НАБАЖЭНСТВА СТАРАЖЫТНЫХ БАРУСАЎ, ЛІСТ ІА[ГАНА] МЯЛЕЦІЯ ГЕОРГІЮ САБІНУ¹

Іаган Мялецій (Ioannes Meletius/Maletius/Menetius) – польскі арыстакрат, родам з Кракаўшчыны; пад 1537 г. згадваецца як святар (пазней – архісвятар) у Элку (Elk) у Прусіі (сёння – у Польшчы). У 1567 г. разам з іншымі падпісаў сваё імя пад тэалагічным сачыненнем «*Repetitio corporis doctrinae Prutenicae*» («Новы выклад асноўных палажэнняў [хрысціянскага вера]вучэння для прусаў»). Першапачаткова напісаў для Георгія Сабіна паведамленне пад назвай «*De sacrificiis et idolatria veterum Livonum et Borussorum*» («Пра набажэнства і ідалапаклонніцтва старажытных лівонцаў і барусаў»; Кёнігсберг 1551). Гэтае сачыненне было пашырана, удасканалена і перавыдадзена ў 1582 г. яго сынам Гіеранімам, святаром у Белай (Падлясцы), які пабудаваў у сваім маёнтку друкарню і выдаў там некалькі польскіх кніг.

Такія біяграфічныя звесткі пра Іагана Мялеція падае чацвёрты том дадатку да энцыклапедычнага выдання вядомага бібліёграфа XIX ст. Х. Г. Ёхера «*Gelehrten-Lexikon*» (Брэмен 1813, с. 493). Трактат І. Мялеція «Пра веру і набажэнства старажытных барусаў», пераклад якога публікуецца ўпершыню, быў надрукаваны разам з трактатам нямецкага лютэранскага святара Паўля Одэрборна «Праўдзівы і грунтоўны аповед пра веру русаў... а таксама пра веру і звычаі татараў» (перакладзены на беларускую мову ў 2005 г., гл.: <http://www.belhistory.eu/pa%D1%9El-oderborn-pra%D1%9Edzivy-i-grunto%D1%9Eny-apoved-pra-veru-rusa%D1%9E/#ftn3>). Абодва сачыненні апублікаваны ў Ростакі ў друкарні Штэфана Міліяндэра ў 1582 г.

У тэксе перакладу прыводзяцца раз-пораз словы і выразы з арыгіналу, важныя для асэнсавання спецыфікі культурнай прасторы.

Нядаўна мой сын Гіеранім, які звычайна захапляецца тваімі сачыненнямі, перадаў мне для прачытання адну тваю элегію. Ты напісаў яе для кардынала П'етра Бемба² і распавядаеш у ёй пра ахвярапрынашэнне казла і пра культ змей, што ўчыняюць некаторыя сармацкія народы. Дык вось і я не змог утрымацца ад таго, каб напісаць табе пра тое, што я даведаўся наконт аблуднага культу гэтых народаў, спадзяваючыся, што табе будзе цікава больш даведацца

¹ Крыніца: *Meletius I. De religione et sacrificiis veterum Borussorum, epistola Io[anni] Meletii ad Georgium Sabinum // De russorum religione, ritibus nuptiarum, funerum, victu, vestitu etc. <...> [Rostochiae]: Excudebat Stephanus Myliander, 1582. F. D 2 r. – [D 6] r. URL: http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ198299004.*

² П'етра Бемба (1470–1547) – дзеяч італьянскага гуманізму Кватрачэнта і Чынквічэнта, вучоны, кардынал, знаўца класічных моў. Яго партрэт – адна з самых вядомых карцін Рафаэля Санці.

пра норавы і куміраслужэнне тых народаў, да якіх ты быў пакліканы паводле прызначэння лёсу і ў суседстве з якімі ты праводзіў сваё жыццё. Сапраўды, многія людзі ў тых рэгіёнах да сённяшняга дня паўсюдна адпраўляюць патаемна забабонныя рытуалы і ідалапаклонніцкія культы. Табе, іншаземцу, магчыма, яны яшчэ не вядомыя. Вось мне і падалося мэтазгодным расказаць табе ўсё, што я ведаю пра іх. Але не буду назаліць доўгім уступам: пачну расповед.

Найперш я раскажу пра богаслужэнні, якімі калісьці барусы, самагіты, літоўцы, русіны і лівонцы (*Borufi, Samogitae, Lithuani et Liuvones*) ушаноўвалі дэманаў замест багоў, а таксама нават цяпер у многіх месцах ушаноўваюць патаемна; потым [раскажу] пра некаторыя забабонныя звычаі, сярод якіх адзначаюцца шлюбы, пахаванні і памінкі ў гэтых народаў.

У дзень [Святога] Георгія яны звычайна адпраўляюць сакральны абрад у гонар Пергрубрыя, які лічыцца богам кветак, раслін і ўсяго, што родзіцца. Гэтаму Пергрубрыю яны пакланяюцца так. Вярхоўны святар, якога называюць Вуршайт (*Vurfchayten appellant*), трымае ў правай руцэ келіх, поўны брагі і, прызываючы імя дэмана, спявае яму ўсхваленні ў наступных словах: «Ты праганяеш зіму, ты вяртаеш прыгажосць вясны; дзякуючы табе квітнеюць палі і сады, дзякуючы табе лугі і лясы зелянеюць». На завяршэнне гэтага спеву, захапіўшы зубамі келіх, ён выпівае брагу, не дакранаючыся [да келіха] рукой. Учапіўшыся зубамі за апустошаны келіх, святар перакідвае яго назад над галавой. Калі келіх, падняты з зямлі, ізноў нападзінецца, усе прысутныя п'юць з яго па чарзе і таксама спяваюць гімн на славу Пергрубрыя (*in laudem Pergrubrij*). Потым яны гуляюць і скачуць цэлы дзень.

Падобным чынам, калі ўжо паспеў хлеб, сяляне збіраюцца ў палях на богаслужэнне, якое на русінскай мове называецца «зажынк[і]» (*lingua Rutenica Zazink vocatur*), гэта значыць, пачатак жніва. Учыняючы гэты рытуал, адзін [чалавек], абраны з грамады, дае прадказанні наконт жніва; зжаўшы сноп, ён прыносіць яго дадому. Потым усе, найперш ягонія хатнія, а потым і ўсе іншыя, хто толькі хоча, учыняюць жніво.

Калі ж жніво скончана, яны ўчыняюць штогоднюю ўрачыстасць, каб скласці падзяку, што на русінскай мове называецца «ожынк[і]» (*Rutenica lingua Ozink*), гэта значыць, заканчэнне жніва. Пад час гэтай урачыстасці судзіны¹ і народы Барусіі, у асяроддзі якіх збіраюць бурштын, прыносяць у ахвяру казла, падобна таму як ты апісваеш гэта ў сваёй элегіі да [кардынала] Бемба.

¹ Назву гэтага племені прыгадвалі антычныя аўтары, у тым ліку Клаўдзій Пталамей. Традыцыйна іх атаясамлівалі са жмудзінамі.

Абрад ахвярапрынашэння наступны. Народ збіраецца разам у свіране, і туды прыводзяць казла, на якога іх святар Вуршайт (*Vurfchaytes*), збіраючыся прынесці яго ў ахвяру, накладае абедзве рукі. Ён прызывае па чарзе [розных] духаў, якіх яны лічаць багамі, а менавіта: Акапірна (*Oscopirnum*), бога неба і зямлі; Антрымпа (*Antrimpum*), марскога бога; Гардокста (*Gardoxten*), бога маракоў (калісьці ў рымлян такім жа [богам] быў Партун[ус] – *Portunnus*); Патрымпа (*Potrympum*), бога рэк і крыніц; Пільвіта (*Piluitum*), бога багацця, якога лаціны называлі Плутасам (*Plutum vocant*); Пергрубрыя (*Pergrubrium*), бога вясны; Паргна (*Pargnum*), бога грому і навальніцы; Покла (*Pocclum*), бога апраметнай і цемры; Покала (*Poccollum*), бога злых духаў; Путсцэта (*Putiscaetum*), бога, які ахоўвае лясы; Аўсцэўта (*Aufceutum*), бога здароўя і хваробы; Маркопала (*Marcoppolum*), бога магнатаў і арыстакратаў; Барстукаў (*Barstuccas*), якіх германцы называюць *Erdmensen*¹, гэта значыць, «падземнымі».

Прызваўшы гэтых духаў, усе, хто прысутнічае на сходзе, супольна падымаюць казла і, трымаючы яго высока паднятым, спяваюць урачыстую песню. Скончыўшы яе, ізноў апускаюць казла і ставяць яго на зямлю. Тады святар звяртаецца да людзей, каб яны з найвялікшай урачыстасцю ўчынілі гэтую штогадовую ахвяру, набожна ўсталяваную продкамі, і каб набожна захавалі памяць пра яе для нашчадкаў. Звярнуўшыся з гэтай прапановай да народа, ён сам забівае ахвярную жывёлу, а кроў збірае ў міску, каб потым распырсаць. Мясца ён аддае жанчынам, каб тыя прыгатавалі яго ў гэтым самым свіране. Пакуль мяса гатуецца, яны рыхтуюць з цеста пшанічныя пірагі, якія не ставяць у печку, а мужчыны, стоячы навокал вогнішча, вельмі хутка перакідваюць [іх] туды-сюды праз агонь, аж пакуль яны не зацвярдзеюць і не спякуцца. Учыніўшы гэта, яны балююць і ядуць цэлы дзень і ноч аж да ванітавання. Потым назаўтра, моцна п'яныя, яны ідуць за вёску, дзе ў пэўным месцы хаваюць у зямлі рэшткі страваў, якія засталіся, каб іх не парасцягвалі ані птушкі, ані дзікія звяры. Потым, пакінуўшы сход, кожны вяртаецца дадому.

Дарэчы, многія з ліку ўсіх вышэй названых народаў Сарматыі аж да сёння ўшаноўваюць асаблівым культам Путсцэта, які ахоўвае святых дрэвы і лясы. Лічыцца, што ён жыве пад дрэвам бузіны. Забавонныя людзі ў розных месцах прыносяць яму ў ахвяру хлеб, піва або іншую ежу. Выкладаючы гэта ўсё пад дрэвам бузіны, яны моляцца Путсцэту і спадзяюцца, што той, у сваю чаргу, зробіць прыхільным да іх Маркопала, бога магнатаў і арыстакратаў, каб гаспадары не прыгняталі іх цяжкай паднявольнай працай; яшчэ яны просяць

¹ Паводле сучаснай арфаграфіі нямецкай мовы, *Erdmensen* ('падземныя людзі').

паслаць да іх Барстукаў, якіх (як вышэй было сказана) называюць падземнымі. Яны вераць, што калі гэтыя духі водзяцца ў хаце, то ад гэтага будзе больш шанцу. Вечарам для гэтых духаў у свіране ставяць хлеб, сыр, масла і піва на стол, засцелены абрусам. Яны не сумняваюцца, што ў іх будзе больш шанцу, калі назаўтра яны ўбачаць, што ежа адтуль была ўзятая. А калі раптам ежа застанецца некранутай, то гэта нагода для вялікай трывогі, і страшней за гэта для іх няма нічога.

Тыя ж самыя народы пакланяюцца нейкім відочным духам, якія на русінскай мове называюцца «колткі», па-грэчаску «кобалы», па-нямецку «кобалды» (*lingua Rutenica Coltky, Graeca Coboli, Germanica Coboldi vocantur*). Яны вераць, што гэтыя духі водзяцца ў патаемных месцах дамоў або ў кучы драўніны. Іх добра кормяць ежаю ўсялякага кшталту, бо яны звычайна прыносяць сваім карміцелям збожжа з іншых свіранаў, здабытае праз крадзеж.

Лічыцца, што калі гэтыя духі хочуць дзе-небудзь жыць і атрымліваць пракорм, яны выказваюць сваю волю гаспадару дома наступным чынам. У хаце ноччу яны збіраюць [у стосік] драўняныя шчэпкі, а ў падойнікі, поўныя малака, кідаюць жывёльны кал рознага кшталту. Калі гаспадар дома гэта заўважыць, ён не рассыпае шчэпкі і не выкідае кал з падойнікаў, але каштуе гэтага забруджанага малака разам з усёй сваёй сям'ёй: тады, кажуць яны, гэтыя духі прыходзяць і пасяляюцца ў доме.

Акрамя таго, літоўцы і самагіты ў дамах пад печкаю або ў куце каля печкі, дзе стаіць стол з ежаю, даглядаюць змеяў. Яны пакланяюцца ім як боствам і ў пэўную пару года праз малітвы святара клічуць да стала. Змеі выходзяць, запаўзаюць на чысты льяны рушнік і сядзяць каля стала. Пакаштаваўшы ад кожнай стравы, яны вяртаюцца назад і хаваюцца ў шчылінах. Калі змеі адыходзяць, людзі ў радасці спажываюць гэтыя загадзя пакаштаваныя стравы і спадзяюцца, што сёлета ўсе справы ў іх пойдучь паспяхова. Калі ж на малітвы святара змеі не выходзяць або калі яны не пакаштуюць страваў, пастаўленых на стале, тады людзі думаюць, што сёлета напаткае іх вялікае няшчасце.

Апроч таго, сярод гэтых народаў ёсць прадказальнікі лёсу, якія на русінскай мове называюцца «бурты» (*lingua Rutenica burty vocantur*). Яны прызываюць Патрымпа, ліюць воск у вадку і па знаках або выявах, што фармуюцца ў працэсе налівання, праракуюць і прадказваюць будучыню адносна любых рэчаў, пра што б іх толькі не спыталі. Я сам ведаў адну жанчыну, якая доўга і дарэмна чакала вяртання свайго сына, які з'ехаў; а сын яе выправіўся з Барусіі ў Данію. Яна звярнулася за парадаю да прадказальніка і ад яго даведлася,

што сын яе загінуў у марскоў навалі. Бо калі воск быў выліты ў ваду, ён прыняў форму разбітага карабля і набыў абрыс чалавека, які захлынуўся і плаваў паблізу карабля.

У самагітаў ёсць гара, што знаходзіцца каля ракі Навасы (*Nauuassa*)¹. На яе вяршыні калісьці святаром падтрымліваўся вечны агонь ў гонар самога Паргна, якога да сённяшняга дня забабонны народ лічыць уладаром грому і навальніцы. Гэта тое, што адносіцца да богаслужэнняў.

Цяпер раскажу тое-сёе настолькі ж смешнае, наколькі і забабоннае пра абрады шлюбу, пахавання і памінак. У судзінаў, куро́наў², самагітаў і літоўцаў (*Apud Sudinos, Curonenses, Samogitas et Lithuanos*) паўналетнія дзяўчаты ў многіх мясцовасцях носяць званочак, які, прывязаны за шнурок, звісае з пояса аж да каленяў. Іх не аддаюць замуж, а выкрадаюць у шлюб, накшталт старажытнага звычайу спартанцаў, устаноўленага Лікургам. Аднак дзяўчаты выкрадаюцца не самім жаніхом, а двума знаёмымі жаніха. І пасля таго, як яны выкрадзены, спачатку дабіваюцца згоды бацькоў, а потым заключаецца шлюб.

Калі ўжо святкуюцца вяселле, нявесту тройчы абводзяць вакол печкі. Потым яе садзяць на крэсла. Пакуль яна сядзіць на крэсле, ёй мыюць ногі. Потым той вадой, якой нявесце мылі ногі, апырскваюць шлюбнае ложа і ўсё хатняе абсталяванне. Апырскваюць таксама і гасцей, якія запрошаны на вяселле. Пасля гэтага вусны маладой намазваюць мёдам, а вочы пакрываюць вэлюмам. З прыкрытымі вачыма яе вядуць да ўсіх дзвярэй дома, да якіх ёй належыць дакрануцца і піхнуць правай нагой. Каля кожных дзвярэй рассыпаюць навокал пшаніцу, пшано, авёс, ячмень, гарох, боб і мак. Той, хто ідзе следам за маладой, нясе торбу, поўную разнастайных пладоў; ён рассыпае гэтыя плады вакол яе і гаворыць, што нічога з гэтага не будзе бракаваць маладой, калі яна будзе набожна захоўваць веру і будзе дбаць пра хатнюю гаспадарку з той старанасцю, з якой павінна. Учыніўшы гэта, маладой здымаюць вэлюм з вачэй, і пачынаецца вясельнае баляванне.

Вечарам, калі маладую належыць адвесці да ложа, то ёй у танцах адразаюць валасы; адрэзаўшы іх, жанчыны ўскладаюць на галаву маладой вянок, упрыгожаны льняною стужкай, які жанчына павінна насіць, пакуль не народзіць дзіця. На працягу гэтага часу замужнія жанчыны нічым не адрозніваюцца ад дзяўчат. Нарэшце маладую заводзяць у спальню, дзе яе, штурхануўшы і піхнуўшы, кідаюць на ложа, пасля чаго перадаюць жаніху. На вяселлі ў якасці дэсерту

¹ Праўдападобна, рака Нявежыс, правы прыток Нёмана.

² Куронамі называлі жыхароў гістарычнай вобласці Курляндыя.

падаюць яйцы казла або мядзведзя: іх спажываюць непасрэдна ў дзень вяселля і спадзяюцца, што тады маладыя будуць мець патомства. З гэтай прычыны для вясельнай пачосткі не забіваецца аніводная выкастраваная жывёла.

Пад час пахаванняў сяляне выконваюць наступны рытуал. Целы памерлых апранаюць, на ногі ўскладаюць абутак, а потым, падняўшы, ставяць целы [у труне] на козлах, вакол якіх сядзяць яго блізкія, шмат п'юць і балююць. Калі брага выпіта, пачынаецца пахавальнае лямантаванне, якое так гучыць на русінскай мове: *Ha le le, le le, u procz tij mene vmarl? ij za tij nie miel szto yesty, albo pity? u procz tij vmarl? Ha le le, le le ij za tij nie miel krafs ije mlodzice? ij procz tij vmarl?* Гэта значыць: «Гора, гора мне! Навошта ты памёр? Няўжо табе не хапала ежы або пітва? Дык навошта ж ты памёр? Гора, гора мне! Ці ж не меў ты прыгожай жонкі? Дык навошта ж ты памёр?» і г. д. Лямантуючы такім чынам, людзі пералічаюць па парадку ўсе зямныя багацці таго, смерць каго яны аплакваюць, а менавіта: дзяцей, авечак, кароў, коней, гусей, курэй і г. д. Называючы (ўсё) гэта паасобку, яны спяваюць гэтую жалобную песню: «Навошта ж ты памёр? Ты ж усё гэта меў!»

Пасля лямантавання памерламу даюць падарункі, а менавіта: жанчыне – ніткі з іголкай, мужчыне – палатняную хустку, прычым завязваюць яе на шыі памерлага. Калі памерлага нясуць на могілкі, многія конна суправаджаюць пахавальнае шэсце і едуць коннымі экіпажамі там, дзе праносяць памерлага; выцягнуўшы мячы, рассякаюць паветра і ўсклікаюць: *Gey geythe begayte peckelle!*, гэта значыць: «Уцякайце вы, дэмань, у пекла». Тыя, хто хаваюць памерлага, кідаюць манеты ў магілу як грошы на дарогу, што даюцца нябожчыку. Кладуць таксама ў магілу хлеб і бутэльку, поўную брагі, каля галавы пахаванага памерлага, каб душа яго не адчувала голаду ці смагі.

Жонка раніцай і вечарам, на досвітку і на змярканні, сядзячы або лежучы на магіле памерлага мужа, лямантуе трыццаць дзён. Знаёмыя спраўляюць застолле на трэці, шосты, дзвяты і саракавы дзень пасля пахавання. На гэтых застоллі запрашаюць душу памерлага, молячыся перад дзвярыма. Пад час гэтых застолляў, якія лічацца ахвярапрынашэннем для памерлага, моўчкі сядзяць за сталом быццам нямыя і не карыстаюцца нажамі. Каля стала прыслужваюць дзве жанчыны, якія падносяць гасцям ежу, не ўжываючы пры гэтым аніводнага нават найменшага ножыка. Невялікія кавалачкі ад кожнай стравы ўсе кідаюць пад стол, дзе, як лічаць гэтыя людзі, корміцца душа; ліюць ёй таксама пітво. Калі раптам што-небудзь упадзе са стала на зямлю, таго не падымаюць, а пакідаюць (як самі яны кажуць) паесці самотным душам, якія не маюць ані

знаёмых, ані сяброў жывых, для якіх не наладжваюць памінальнага застолля. Калі пачостка скончана, святар падымаецца з-за стала і падмятае ў хаце: разам з пылам ён выганяе душы памерлых, быццам блох, і, каб яны выйшлі з дому, моліцца ў такіх словах: *Ielij pilij dušice: ni wen, ni wen!*, гэта значыць: «Вы паелі, папілі, дарагія душы, – ідзіце прэч, ідзіце прэч». Пасля гэтага ўдзельнікі застолля пачынаюць гаманіць і спаборнічаць паміж сабою у падыманні чарак. Жанчыны п’юць першымі за здароўе мужчын, а мужчыны, у сваю чаргу, за жанчын і ўзаемна абменьваюцца пацалункамі.

Пра гэтае паднашэнне ежы на пахаванні памерлых успамінае нават Аўгусцін у 15-й пропаведзі «Пра святых» (*De sanctis*)¹. Выказванне яго [на гэты конт] наступнае: «Дзіўлюся я, чаму ў некаторых бязверных [людзей] сёння ўзмацняецца гэтка пагібельная аблуда, што над магіламі памерлых яны ўжываюць ежу і віно, быццам бы душы, якія выйшлі з целаў, маюць патрэбу ў цялеснай ежы. Аднак жа застолляў і пасілкаў патрабуе толькі цела. А дух і душа не маюць у гэтым патрэбы. Нехта загадвае прыгатаваць свае хары², паколькі сам іх спажывае, такім чынам аддаючы перавагу жывату і не зважаючы на набожнасць» і г. д. Так гаварыў Аўгусцін.

Тое, што я раскажаў пра забабонныя богаслужэнні і цырымоніі гэтых народаў, часткова я сам бачыў, часткова чуў ад людзей, моцных у веры. Ты ж, найвыдатнейшы муж, звычайна захапляешся пазнаннем розных прадметаў і адрозніваешся дасведчанасцю ў гэтым; [таму] прымі, калі ласка, з задавальненнем ад чалавека, надзвычай да цябе прыхільнага, гэтае маё завершанае апісанне, якім бы яно ні было.

Пераклад з лацінскай мовы Ж. Некрашэвіч-Кароткай³

¹ Або: «Пра святасць».

² Хара – від караняплода.

³ **Жанна Вацлаваўна Некрашэвіч-Кароткая** – доктар філалагічных навук, прафесар кафедры гісторыі беларускай літаратуры БДУ (Korotkaja@bsu.by).